

## תכנית הלימודים בהיסטוריה חלק א' לנבחני משנה

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים במהלך השנה הקרובה, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים. האשנ"ב כולל שלושה חלקים – תכנית ההלימה להוראת נושא בית שני; תכנית ההלימה להוראת נושאי ערים וקהילות בימי הביניים; תכנית ההלימה להוראת נושא הלאומיות בעמים ובישראל.

מוקדי הלימוד המופיעים במסמך זה מתייחסים לסוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת ההיסטוריה, חלק א'. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.

כמה שיקולים הובילו אותנו בבניית האשנ"ב:

- התבונה כי לא ניתן ללמד את כל הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים באופן מעמיק ומושכל, ועל כן – אין מנוס, בכל שנה, מבחירת נושאים נבחרים להוראה מעמיקה – בחירה התקפה לשנה זו בלבד.
- הניסיון לבחור גם נושאים שלא נלמדו ברמת העמקה בשנים עברו, כדי לאפשר גיוון בשאלות הבגרות ויותר עניין למורה להיסטוריה.
- הרצון לבנות תכנית ההולמת את הקצאת השעות הריאלית העומדת לרשות המורים והתלמידים. משמע הצעה המותירה מקום להפעלת התלמידים באמצעות קטעי סרטים ומחשוב; לשעות הכנה לבחינה, לקיום הבחינה ותיקונה; פעילויות חברתיות המתקיימות בבתי הספר, ובד בבד מאפשרת למורים להעמיק בנושאים הקרובים לליבם, גם אם אינם מופיעים "בחומר לבגרות".
- הניסיון לשמור על הרציונל העומד מאחורי התכנית. ב'בית שני' – ממדינת מקדש לעם הספר; בערים וקהילות – הקהילות היהודיות כחלק מתוך הערים באירופה; התעוררות התנועה הציונית כחלק מתופעת הלאומיות המשנה את פני אירופה – חברתית ומדינית, וכמובן – את תולדות עמנו אנו.
- בנושאי בית שני וערים וקהילות – השמטת כפילות העולה ממספר סעיפי הנחיות.
- הניסיון לשמור על יציבות בסיסית בהוראת הנושאים השונים – לטובת המורים המתמחים בהוראת הנושאים השונים.

# 2

מדינת ישראל  
משרד החינוך  
המזכירות הפדגוגית  
אשכול חברה ורוח  
הפיקוח על הוראת היסטוריה

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים?

כאן המקום להודות לעושים במלאכה –

ד"ר אהובה שלר – מורה ותיקה, מדריכה ארצית והאחראית על חלק אי.

יובל קוברסקי – מורה ותיק ומדריך ארצי

מיכאל ירון, מפמ"רנו בדימוס

למי שישפוי את המסמך והעירו הערות בונות – גלעד מניב, מורה ומדריך ארצי, אחראי חלק ב' ואמנון ליבר – מורה ומדריך בדימוס המתמחה בנושא בית שני.

וכמובן - תודה לכל המורים שהעירו והאירו וסייעו לנו לשפר את המסמך.

בהצלחה לכלל המורים  
ושתהייה לנו שנת לימודים  
פורייה ומהנה  
ד"ר אורנה כץ אתר  
מפמ"ר היסטוריה



מתוך ה"מידע בידיים שלך", עלון גף יישומי מחשב, מנהל מדע וטכנולוגיה

## חלק א', טופס 022115, 220

[http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut\\_Pedagogit/History/Mikud/Sheelon22115.htm](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/Mikud/Sheelon22115.htm)

### ממדינת מקדש לעם הספר, בית-שני

פרקי הלימוד

פרק ראשון: יהודה בתקופה הפרסית

א. גלות בבל, הצהרת כורש ושיבת ציון

3. הצהרת כורש: תוכנה ומהימנותה, הסיבות למתן ההצהרה והשפעתה.

ב. בניית בית המקדש ה-2

1. בניית בית המקדש והגורמים שעיכבו את תהליך הבנייה.

3. בית- המקדש כמרכז החיים היהודיים: מרכז דתי, כלכלי וחברתי.

ג. עזרא ונחמיה

1. עזרא הסופר, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו לגיבוש שבי ציון: קשיים והישגים.

2. נחמיה, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו: קשיים והישגים.

3. המחלוקת בשאלת הזהות היהודית: הגישה הבדלנית מול הגישה האוניברסאלית.

פרק רביעי: ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית-המקדש

ג. דפוס השלטון הרומאי בארץ ישראל ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים).

ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים.

פרק חמישי: בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית-המקדש והסכנות שנסקפו לחברה

היהודית עקב משבר זה.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש, יצירת גורמים מלכדים חדשים:

תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית-הכנסת, לימוד התורה והתפילה.

## ערים וקהילות: חברה ותרבות בימי הביניים

ב. העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה

3. מבנה העיר המוסלמית ומוסדותיה המרכזיים. תושבי העיר: מעמד המשפטי ודפוסי המגורים שלהם.

### הקהילה היהודית בעיר המוסלמית

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות.

2. העיסוקים הכלכליים של היהודים בערים המוסלמיות.

**יש ללמד את הנושא 'העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה גם לפי הספר 'מעיל תשבץ - מפגש התרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים', בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים, תשס"ח, עמ': 23-31, עמ' 50-63.**

ג. העיר באירופה הנוצרית והקהילה היהודית בה

### העיר באירופה הנוצרית

4. המבנה החברתי בעיר: ניידות חברתית, משמעות המושג 'אזרח חופשי', מעמד הנשים בעיר.

6. העיר כמרכז תרבותי-חינוכי (אוניברסיטאות) וכמרכז כלכלי (גילדות, שווקים, ירידים, בנקים).

### הקהילה היהודית בעיר הנוצרית

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים הנוצריות.

3. מאפייני ההנהגה של הקהילה היהודית באירופה הנוצרית: מבנה ההנהגה, סמכויותיה ואמצעי האכיפה שהיו בידיה.

ד. עיר מדגימה: בגדד או פראג (סעיפים 1,2 או סעיפים 3,4)

### 1. העיר בגדד

מאפיינים של העיר בעולם המוסלמי בימי הביניים שבאו לידי ביטוי בעיר בגדד:

ד. חיי היום יום בבגדד (החלוקה לרבעים, סוגי הבתים, מעמדות, בעיית המים ודרכי התמודדות איתה)

ה. בגדד כמרכז כלכלי.

ו. ניהול העיר- מערכות השיפוט, הפיקוח והאכיפה בבגדד.

ז. בגדד כמרכז תרבותי של העולם המוסלמי במאות ה-9 וה-10 והביטויים לכך, תחומי הידע שפרחו בבגדד.

## 2. הקהילה היהודית בבגדד

- מאפיינים מחיי היהודים בעולם המוסלמי בימי הביניים כפי שבאו לידי ביטוי בחיי היהודים בבגדד:
- מוסדות ההנהגה העצמית של היהודים כביטוי לאוטונומיה יהודית: ראש הגולה, הגאונים תחומי פעילותם והשפעותיהם על היהודים בעולם המוסלמי.
  - רס"ג - אישיותו הגותו ותרומתו להגות היהודית, דרכי ההתמודדות עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי הביניים, הפולמוסים בהם היה מעורב.

**יש ללמד נושא זה גם לפי הספר 'מעיל תשבץ' בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים תשס"ח, עמ' 38-45.**

## 3. העיר פראג

מאפיינים של העיר הנוצרית בימי הביניים שבאו לידי ביטוי בעיר פראג:

- הביטויים למרכזיותה של פראג בתחומים המדיני, הכלכלי והחינוכי-תרבותי.

## 4. הקהילה היהודית בפראג

מאפיינים מחיי היהודים באירופה הנוצרית שבאו לידי ביטוי בחיי היהודים בעיר פראג:

- היחס של השלטון המרכזי ושל תושבי פראג הנוצרים אל היהודים: המעמד המשפטי של יהודי פראג, הרקע לגירושם של יהודי העיר והסיבות להחזרתם.
- מבנה הרובע היהודי בפראג,
- הפעילות הכלכלית של יהודי פראג, "יהודי החצר".
- מבנה החברה היהודית בפראג: הקיטוב החברתי בקרב יהודי פראג, עזרה הדדית (פועלו של מרדכי מייזל).
- המהר"ל מפראג- אישיותו, הגותו ותרומתו להגות היהודית בימי הביניים, דרכי התמודדותו של המהר"ל עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי הביניים (המשמעות שהעניק המהר"ל לגורלם הפוליטי של היהודים ולדרך חייהם בגולה), ביקורתו על שיטות הלימוד והפסיקה המחייבת.

## הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

### פרקי הלימוד

#### א. מאפייני תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית, תרבותית ופוליטית).
2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19.
3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19.
4. דפוסי ההגשמה של **תנועה לאומית אחת** באירופה במאה ה-19: המצב המדיני, חברתי-כלכלי לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני האדם, מי שלט במדינה, מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק, השלבים העיקריים במאבק, הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים בניהול המאבק, תוצאות המאבק, קווי הדמיון והשוני בין מאבק תנועה זו לדפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות.

#### בסעיף זה אין הכוונה לתנועה הציונית.

#### ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית ומאפייניה העיקריים

1. הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית.
2. פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה: 'מדינת היהודים', תכנית באזל, המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה, ניסיונותיו לקדם את קבלת הצ'ארטר, ויכוח אוגנדה.

#### ג. ב. הוויכוח בין הציונים על דמות החברה העתידה לקום בארץ ישראל.

#### ג. דפוסי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ-ישראל

2. פעולותיהם של הציונים בארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: הסיבות לעליות לארץ-ישראל, קשיי העולים, מפת ההתיישבות, צורות התיישבות, מסגרות פוליטיות-חברתיות וביטחוניות, תרבות וחינוך, אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית.

#### ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה.

5. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

ה. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים

באירופה, במאה ה-19. נקודות דמיון ושוני.

הגורמים להתעוררות התנועות הלאומיות, המטרות, דפוסי הנהגה, הדרכים שנקטו לקידום מטרות התנועות הלאומיות, הקשיים שעמדו בדרכן.



## מוקדי הלימוד

לנושא בית שני או ערים וקהילות יש להקדיש עד 30 שיעורים  
 ולנושא הלאומיות יש להקדיש עד 40 שיעורים

### ממדינת מקדש לעם הספר, בית שני

#### פרק ראשון: יהודה בתקופה הפרסית

א. גלות בבל, הצהרת כורש ושיבת ציון

3. הצהרת כורש: תוכנה ומהימנותה, הסיבות למתן ההצהרה והשפעתה

- תוכן ההצהרה ומידת מהימנותה בהשוואה ל"כתובת הגליל"
- הסיבות להצהרה (פוליטיות, דתיות, גאווה-פוליטיות – חשיבותה של א"י כאזור ספר באימפריה הפרסית).
- השפעת ההצהרה – פרק חדש בתולדות העם היהודי – בית שני.

#### ב. בניית בית המקדש

שבי ציון התמודדו עם עיצוב זהותה של החברה החדשה. זהות זו נבנתה תוך התמודדות עם חורבן הבית הראשון, ובהשפעתה של תפיסה שראתה בגלות עונש אלוהי על התרחקות מחיי התורה. גיבוש הזהות והשאפה לקיום מלא של חיים על פי חוקי התורה לוו בהתלבטות ובגישות שונות לשאלות הנוגעות לחיי יום יום.

1. בניית בית המקדש והגורמים שעיצבו את תהליך הבנייה

- הגורמים שעיצבו את הבנייה (הפרעה מצד גורמים מקומיים – 'צרי יהודה ובנימין'; קשיים כלכליים; הקשיים שהערימו פקידי השלטון, המאבק בין בית דוד לבין הכהן הגדול).
- חידוש הבניה וחנוכת הבית.

3. בית המקדש כמרכז החיים היהודיים: מרכז דתי, כלכלי וחברתי

הדיון במרכזיותו של בית המקדש מדגיש את השלב הראשון בנושא – ממדינת מקדש לעם הספר. המקדש הוא מרכז החיים של שבי ציון וסמל לזהותם.

- מרכזיות בית המקדש בחיי העם (היבטים דתיים, כלכליים וחברתיים)



### • עזרא ונחמיה

כיצד תרמו שני מנהיגים אלה לעיצוב הזהות היהודית בתקופה זו?

#### 2. עזרא הסופר, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו לגיבוש שבי ציון: קשיים והישגים

- מי היה עזרא הסופר? הגורמים לעלייתו מבבל, סמכויותיו ומעמדו.
- מטרות עזרא בפעילותו ביהודה, הפעולות שנקט כדי לממש את מטרותיו והקשיים בהם נתקל עזרא.
- כיצד מבטאות פעולותיו את הניסיון לעיצוב הזהות היהודית בימי שיבת ציון.

#### 3. נחמיה, מעמדו, סמכויותיו ופעולותיו: קשיים והישגים

- מי היה נחמיה? מעמדו, וסמכויותיו
- מטרות נחמיה בפעילותו ביהודה. הפעולות בהן נקט על מנת לממש מטרות אלה.
- כיצד מבטאות פעולותיו את הניסיון לעיצוב הזהות היהודית בימי שיבת ציון.
- המתנגדים לפעולותיו מבחוץ ומבפנים ומניעיהם.
- עיקרי האמנה והאופן בו הם מבטאים את זהותו המתגבשת של העם בימי שיבת ציון (מרכזיות בית המקדש; בדלנות; קיום החיים על פי חוקי התורה; רגישות חברתית).
- במה שונה מנהיגותו מזו של עזרא (סמכויותיהם, אישיותם, תחומי פעילותם).
- הקשיים וההישגים של נחמיה.

#### 4. המחלוקת בשאלת הזהות היהודית: הגישה הבדלנית מול הגישה האוניברסלית

**ניתן ללמד מחלוקת זו בנושא בפני עצמו או ללמדו מתוך הקשריו ההיסטוריים בעת הוראת הביטויים השונים של המחלוקת בסעיפים הקודמים**

- הגישה הבדלנית והגישה האוניברסלית. הבהרת המושגים. התומכים בכל אחת מהגישות, נימוקי המצדדים בעמדות השונות.

- ביטויי המחלוקת בין תומכי הגישה הבדלנית ובין תומכי הגישה האוניברסלית בימי שיבת ציון.
- מדוע הפכה הגישה הבדלנית לגישה המובילה בימי שיבת ציון?



## פרק רביעי: ממדינת חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש

ג. דפוס השלטון הרומאי בארץ ישראל ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)

- השלטון הרומאי העקיף: דמותו של "מלך החסות" הורדוס
  1. מדוע העדיפו הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים?
  2. המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס: נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י, חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה, התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין, מפעלי הבנייה המפוארים.
- השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאים.
  1. תפקיד הנציב וסמכויותיו
  2. מאפייני שלטונם של הנציבים שהובילו לעוינות ליישוב ביהודי והעדפת הלא יהודים בארץ, עול כלכלי כבד, עושק ומעשי שחיתות, פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים.

ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

- הסיבות למרד הגדול: פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים; מתח בין היהודים לנכרים עקב חיזוק מעמד האוכלוסייה הלא יהודית ע"י השלטון הרומאי; מצוקה כלכלית, מעשי העושק של הנציבים, הגברת הקיטוב הכלכלי; תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים; התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד, הופעת קבוצות קיצוניות.
- הוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים (נימוקי המתנגדים; נימוקי התומכים).



## פרק חמישי: בין ייאוש לבניה: מירושלים ליבנה

### א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שנסקפו לחברה היהודית עקב משבר זה

- אווירת הייאוש והמשבר עקב התבוסה ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומאים
- השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (ההשלכות הדתיות והמוסדיות)
- החשש מפני הכחדת הישוב בא"י והעם היהודי.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש, יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית הכנסת, לימוד התורה והתפילה

כינון החיים הציבוריים ועיצוב מחדש של החיים היהודיים ללא קיומו של המקדש:

- כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי
- קביעת מיקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש.
- קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות (התפילה, המצוות, התשובה ומעשי החסד, הניתנים לביצוע על ידי כל אדם).
- קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות.

- התקנות העיקריות שתוקנו ביבנה (על ידי ריב"ז ורבן גמליאל) ועיצבו מחדש את החיים היהודיים ('זכר למקדש', 'זכר לחורבן'). **יש לבחור 3 דוגמאות ולהסביר – במה היו שונות מהנהוג בבית המקדש טרם החורבן, ומה תרומתן לעיצוב מחדש של החיים היהודיים.**



גילדת סוחרי בדים, רמברנט (1662)

ויקיפדיה

## ערים וקהילות – חברה ותרבות בימי הביניים

למוקדי הלימוד ראו

ד"ר אהובה שלר, מדריך להוראת נושא הלימוד ערים

וקהילות בימי הביניים

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/8E565BEB-A114-4A33-A00C->

[B951E1328843/119446/ArimKehilot1.pdf](http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/8E565BEB-A114-4A33-A00C-B951E1328843/119446/ArimKehilot1.pdf)



## מוקדי הלימוד

<http://www.nimigo.com/product.ashx/show/358>

### א. הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

- א-1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (4 שיעורים)
- א-2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19 (5 שיעורים)
- א-3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19 (4 שיעורים)
- א-4. תנועה לאומית מדגימה באחת הארצות (4 שיעורים)

בפרק זה אין הכוונה לתנועה הציונית. נושא זה ילמד לפי הפירוט בפרקים הבאים ביחידת הלימוד.

סעיף א-1

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

1. מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
2. מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
  - א. חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם.
  - ב. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות ונאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.
  - ג. שינויים במפה המדינית של אירופה. (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

## סעיף א-2

### הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היו את הבסיס שעליו נשענו השינויים (שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"קידמה").
2. השפעת תופעת החילון, שהלכה והתרחבה, על בני האדם (הבהרת מושג החילון- שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה).
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות היוותה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

**אין להתעכב על דרך התהוותו של כל אחד מהגורמים.**

**יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מהגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19**

### סעיף א-3

#### המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-

#### 19 באירופה

1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות ותומכיהם באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי- פוליטי הקיים).
2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
3. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא- מהפכות "אביב העמים", פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).<sup>1</sup>
4. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (אופי השלטון, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

"אביב העמים" בברלין, גרמניה מתוך: ויקיפדיה



<sup>1</sup> ראה נספח מצורף.



17

**מדינת ישראל**  
משרד החינוך  
המזכירות הפדגוגית  
אשכול חברה ורוח  
הפיקוח על הוראת היסטוריה

### נספח לסעיף א-3

#### שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19<sup>2</sup>

##### שלב א'- שלב ההיערכות

שלב בו כמה מאות בודדות של אנשים, בדרך כלל משכילים בני המעמד הבינוני, מתחילים לגבש את המסגרת הלאומית ומניחים את היסודות לתרבות הלאומית.

הפעילות הלאומית בשלב זה מתמקדת ביצירת אוסף קנוני של דימויים עצמיים על אודות העבר, ההווה והעתיד של בני הלאום.

במסגרת יצירת התרבות הלאומית מתגבשת השפה הלאומית התקנית, ישנו איסוף שיטתי ועיבוד של שירים, אגדות עממיות ומוסיקה מסורתית. בשלב זה בד"כ נכתב גם מחקר שיטתי ראשוני של העבר והמורשת של בני הקבוצה הלאומית.

##### שלב ב'- שלב ההרחבה

שלב זה מאופיין בהרחבת מעגל השותפים בתנועה הלאומית וחיזוק הקשרים המלכדים ומקשרים בין האנשים המרגישים שייכים לאותו הלאום.

בשלב הזה התבססה רשת של אגודות לאומיות המגייסות כספים, מייסדות בתי ספר, מארגנות טקסים לאומיים, מקימות אתרי תרבות ומורשת לאומיים ומוציאות לאור עיתונות לאומית.

בשלב זה מופיעים אמנם ניצנים של פעילות פוליטית מאורגנת למען השגת הזכויות הלאומיות, אך הדגש המרכזי בפעילותה של התנועה הלאומית הוא בתחומי התרבות והחברה. פעילות שמטרתה לעודד ולטפח את הזהות הלאומית ואת ההשתייכות הוולונטרית לארגונים לאומיים שהיוו מסגרת חברתית המקשרת בין בני אדם ומעודדת אותם לפעול למען המטרה הלאומית.

##### שלב ג'- שלב המאבק

#### 1. שלב המאבק העממי

בשלב זה הרעיון הלאומי קנה אחיזה באזורים שונים ובשכבות אוכלוסייה רחבות ומגוונות.

<sup>2</sup> מעובד על פי מאמרו של אלון רחמימוב, "המפץ הגדול של הלאומיות - מלחמת העולם הראשונה", אתר החוג להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב,

[http://www5.tau.ac.il/wordpress/history/?page\\_id=2269](http://www5.tau.ac.il/wordpress/history/?page_id=2269)

שלב זה מאופיין בגיוס ההמונים למאבק למען השגת זכויות לאומיות. התנועות הלאומיות יוצאות אל הרחובות ובאמצעות הפגנות או בריקדות, מנסות לקדם את מטרותן הפוליטיות. הביטוי המובהק לשלב זה הוא מהפכות 1848- "אביב העמים". המאבק הלאומי מתנהל גם נגד שליטים מקומיים ו/או זרים המתנגדים לשינוי הלאומי ומנסים לשמר את הסדר הפוליטי והמדיני הישן. זה גם השלב בו מתגבשים הכיוונים הפוליטיים בתוך התנועה הלאומית סביב שאלת האופי החברתי והפוליטי של החברה הלאומית.

## 2. **שלב המאבק המדיני - דיפלומטי והצבאי**

בשלב זה הכוחות הקובעים את אופי המאבק הלאומי ואת תוצאותיו הם כוחות בעלי יכולות מדיניות וצבאיות והמאבק הלאומי עושה שימוש בבריתות מדיניות ובמלחמות במטרה לסלק שליטים זרים ולכבוש טריטוריות שהוגדרו חלק מהמולדת הלאומיות.

- המעבר משלב מאבק אחד לשלב המאבק השני איננו אוטומטי ואינו חד כיווני. התפתחותה של תנועה לאומית יכולה להיעצר לפני השלב הראשון או השלב השני ואף לסגת חזרה לאחר תקופה קצרה.

### שלב ד'- לאחר הקמת המדינה הלאומית הריבונית

הפצת והרחבת התודעה הלאומית נמשכת ואף מתגברת לאחר הקמתה של המדינה הלאומית הריבונית. המדינה הלאומית שוקדת על חיזוק הקשר בין היחיד לאומה ולמדינה. המדינה הלאומית מפעילה מנגנונים המחייבים יחידים להוכיח הזדהות עם הלאום ונאמנות למוסדות המדינה הלאומית. זאת בניגוד לשלבים הקודמים, לפני הקמת המדינה הלאומית, בהם הפעילות הלאומית וההזדהות עם המטרות והערכים הלאומיים נעשו על בסיס וולונטרי.

המדינה מפעילה אמצעים משפטיים, כלכליים, חינוכיים ותרבותיים כדי לחזק את הזהות והלכידות הלאומית ולפעול נגד גורמים הנחשבים עוינים ומסוכנים לזהות הלאומית של החברה והמדינה.

#### סעיף א-4

#### תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין

1. המצב המדיני, חברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה,
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה.
4. דרכי הפעולה שנקטו בשלבי המאבק השונים בארץ שנבחרה.
5. הגורמים שסייעו והגורמים שעיכבו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והסבר כיצד סייעו או עיכבו.
6. תוצאות המאבק הלאומי בארץ שנבחרה עד שלהי המאה ה-19.
7. קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (דפוסי הפעולה מופיעים בעמ' 15 באשנ"ב זה. שלבי המאבק מופיעים בעמ' 16-17).



## ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

### סעיף ב-1

#### הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית (3 שיעורים)

- ראשית הטלת הספקות בפתרון האמנציפציה לאור גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים. ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה זאת סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

### סעיף ב-2

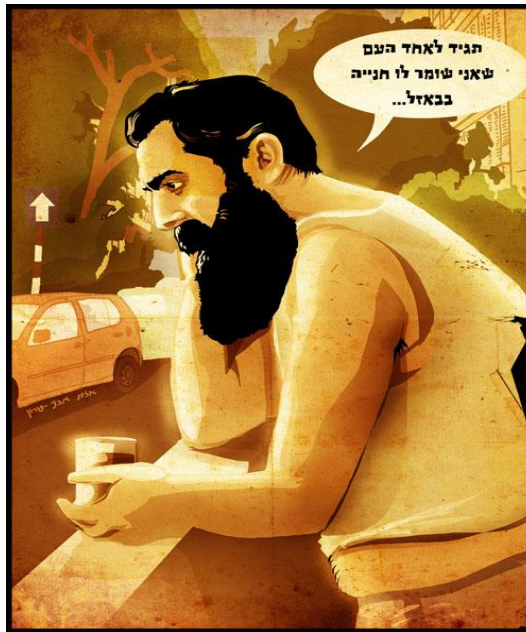
#### פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה (4 שעות)

- תחנות בחייו של הרצל.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל.



- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.
- פולמוס אוגנדה.

### סעיף ב-3



מתוך : אתר פרסומי ממשלת ישראל

### ב. הוויכוח בין הציונים על דמות החברה שעתידה לקום בארץ ישראל

- הגישות השונות בנוגע לאופייה של חברת המופת הרצויה בארץ ישראל : חברה יצרנית ועצמאית שונה ממאפייני החיים היהודיים בגולה, חברת מופת סוציאליסטית וחברת מופת דתית-לאומית.

יש ללמד שתיים מהגישות הבאות:

- חברת מופת סוציאליסטית

- חברת מופת על פי גישתו של הרצל בספריו 'מדינת היהודים'  
 'אלטנוילנד'
- חברת מופת דתית לאומית

## ג. תחומי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ- ישראל

### סעיף ג-2

#### פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: סיבות לעלייה, קשיי העולים).
- הקמת צורת התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות. (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- הקמת מסגרות ביטחוניות. (השומר כארגון המשלב את רעיון "כיבוש העבודה" ברעיון "כיבוש השמירה" ומגלם את דימוי היהודי החדש).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך עברי. ("מלחמת השפות", עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפורטרופסות' והביקורת עליה (העזרה שהגיש הברון רוטשילד למושבות), פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).

## ד. התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה- הצגת העמדות (ניטראליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים לכל אחת מן העמדות.
5. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

## השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה לבין תנועות

### לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19

- במה דומה התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19. (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
- במה שונה התנועה הציונית מתנועות לאומיות אחרות:
  1. התנועה הציונית יכלה להישען על תפיסתם של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה לציון ולהעניק להם משמעות לאומית מודרנית.
  2. האתגרים הייחודיים שעמדו בפני התנועה הציונית (הריחוק הגיאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשליט החוקי על ארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
  3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם. (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).